

Češki Župančič po petnajstih letih

(Odgovor češkemu prijatelju naše književnosti)

Oton
Berkopec

V prvi številki letošnje Sodobnosti, posvečeni Otonu Župančiču ob stoletnici rojstva, je izšel tudi članek zaslužnega prevajalca slovenske književnosti v češčino dr. Františka Benharta »Češki Župančič po petnajstih letih«, ki je upravičeno presenetil in začudil najbrž vsakogar, kdor pozna slovensko-češke literarne stike, najbolj pa seveda mene, saj sem odgovoren za izbor in soodgovoren za prevod Župančičeve poezije *Úsvity a bouře* (Svitanja in nevihte. Praha 1962, SNKL), kakor je razvidno iz podatkov na koncu knjige. Soodgovoren pa sem zato, ker sem za prevajalce, od katerih ni znal nobeden slovensko, oskrbel medvrstični, pretežno dobesedni prevod pesmi in pregledal rokopise sodelavcev izbora, preden so šli v tiskarno. Tov. Benhart je moje delo sicer pohvalil, toda takoj nato zapisal, da je »najbolj očitna črta pesniškega i z b o r a iz Otona Župančiča njegova *neizravnano*st« (podčrtal Benhart). Ker trditve ni poizkusil dokazati, bi lahko iz nadaljnjih stavkov (posebno na str. 82) sklepali, da je pod besedo »izbor« najbrž mislil prevode pesmi, ki so v izboru, saj je v sestavku vse polno slovničnih, stilističnih in tiskovnih napak, ki so krive, da je članek tu pa tam nejasen.

Še preden sem se seznanil z vsebino članka, je tudi mene začudilo, da se je dr. Benhart šele po petnajstih letih, in to prav za stoletnico pesnikovega rojstva, opogumil in opravil zaslužno delo, »ki ni tako lahko, kot bi se zdelo«, in primerjal prevode v češčino z izvirnikom. Pri tem je dognal stvari, ki so ga tako razburile, da je po dolgem oklevanju in razmišljanju sklenil, da bo »rezultate svoje raziskave na svetlo dal«, ker »bi bilo nedvomno škoda, če bi v zadevi Župančič in Čehi za vselej zavladalo mnenje, ki bratsko potreplja po rami, ni pa oprto na stvarne podatke.«

In tako nas dr. Benhart že takoj v začetku članka seznanil z izledki svoje »raziskave«: od 51 pesmi v izboru *Úsvity a bouře* jih je »dobro« prevedenih 24 (našteva jih samo 23!) torej niti ne polovica. Največ (8) jih je dobro prevedel Kopta, eno manj Kubišta — od teh ni nobeden pesnik, veliko manj pa pesniki Hiršal (3), Závada (2) in Urbánková (2), najmanj pa Josef Hora (1). Od teh 23 dobrih prevodov so štirje dobili oceno »odlično«: Tiho prihaja mrak (Hora), Glej ljubezen (Kopta), Ej mačice in Zdravica (Kubišta). Torej precej porazen rezultat, če pomislimo, da so »med prevajalci odlični pesniki oz. prevajalci izmed najboljših, kar jih premore Češka«. In dr. Benhart se sprašuje: »Kako to, da prevajalci Župančiča, ki so skoraj vsi že večkrat pomerili svoje moči tudi z nelahkimi tujimi pesniki, niso uspeli tako, kot so mislili — in kot še zdaj mislijo in kot se splošno misli.« (Nič ne pomaga, ko beremo te vrstice, se moramo hudomušno nasmehnuti, saj se po pravici sprašujemo, kako pa dr. Benhart ve, kaj so si mislili in kaj si še mislijo prevajalci Župančiča o svojih prevodih? Zlasti pa kaj si je mislil in kaj

si še misli o njih pesnik, ki že prek trideset let leži v pisateljski grobnici v vyšehradskem Slavínu v Pragi? In odkod dr. Benhart ve, kaj se danes splošno misli o teh prevodih?)

Preden zavrnem vsaj nekatere »hude napake«, ki so jih po Benhartovem mnenju zagrešili prevajalci Župančičevih pesmi v češčino, naj odkritosrčno povem, da težko verjamem njegovi trditvi, da mu je »pri sistemskem (!) pregledovanju tega prevoda vedno šlo za kontekst za celoto — celoto pesmi, celoto pesniške misli, celoto izraževalne poetike (?), celoto prevajalske adekvacije, nikakor pa za iskanje manj pomembnih malenkosti, ali, če hočete, nisem stikal za palico, ki se, kot znano, zmeraj najde, če želiš psa premlatiti,« ker njegova raziskava dokazuje vse kaj drugega. Dognal sem, da se spotika večinoma po nepotrebnem, le malokje pa deloma upravičeno. Včasih je pokazal, da notranje vsebine in tančine verza ni razumel, zgodilo pa se mu je tudi, da je bil prenagel v sodbi (in obsodbi), kakor napr. v zadnji kitici »Dume«, »ki se Hori tudi ni posrečila. Očitno ji ni posvetil dovolj truda (!). Celo dvakrat je tu uporabil glagol ‚zastonati‘ — ta pa je pomensko precej oddaljen tako od slovenskega ‚razboleti se‘ kot od ‚biti bolan‘, od tega namreč v tem smislu, da izraža ne začetek, ne trajanje, ampak pravzaprav končno stanje obolenosti in da ima emocionalen, bolj neresen, hudomušen nadih. Zadnji verz pri Hori je ‚Básníku — jí jsi zastohal‘ (‚Srce poeta — od nje si bolno‘.) Zaimek ‚jí‘ (od nje) ni jasen: pri Župančiču gre za ‚bol‘, Hora ima tu ‚žal‘ (žalost — moški spol!). Ugibamo samo lahko, da je prej imel tu tudi ‚bolest‘ (fem.), potem pa je to besedo zamenjal z ‚žal‘ in ženski zaimek je spregledal. Preseneča tudi formalna plat zaključka: Hora tu ima ritmično nemogoče: vŕŕeŕen svŕj žal — zastonal.« Vso to razlago bi si bil dr. Benhart prihranil, ko bi bil počasi prebral zadnje tri kitice Dume. Z lahkoto bi bil ugotovil, da se zaimek »jí« v zadnjem verzu nanaša na *domovino*, ne pa na žal, in ne bilo bi mu treba ugibati, očitati in Hori krivico delati. Torej, da bo jasno: srce poeta je bolno od domovine, kateri je tudi pesem posvečena, ne pa od školjke ali od bolesti (žala). Hora ni nič spregledal in ne rima »ritmično nemogočega,« marveč je prevedel zadnjo kitico tako dobro, da si upam trditi, da je prevod vsaj tako lep kot izvirnik, čeprav je dvakrat uporabil besedo »zastonal«, ki dr. Benhartu ni všeč. Je pa bila všeč Hori in tudi strokovnjak, s katerim sem se posvetoval, ni imel nič proti njej. Saj pomeni točno isto kot v tej zvezi razboleti se (onemocnēt), in tudi drugi so jo uporabljali že pred Horo, napr. Julius Zeyer (»Zastonalo srdce jeho láskou,« prim. Slovník spisovného jazyka českého, zv. 4, Praha 1971). Ni sicer povsem običajna tako kakor slovenski glagol »razboleti se« v pomenu »zboleti«. Torej za Dume, kjer je več takih besedi, kot zanalašč. Prav tako kot Župančič je tudi Hora imel rad besede, ki niso preveč obrabljene. Naj ostanem še pri prevodu Dume, v katerem je sicer marsikaj lepega, »so pa to le bolj posamezni verzi, medtem ko v celoti je malone v vsakem četrtem verzu kaj narobe.« Tako napr. dr. Benhart hudo zameri Hori, da je prevedel Župančičev verz »shrambe mu polniš in vina mu vračaš za znoj« s »stodolu plniš mu, víno dáš za jeho pot«, kar »pomeni močno pesniško oslabitev: zamenjati po mili volji nedoločnike (»plní«) in določnike (»dáš«).* S piscem članka ni mogoče soglašati, saj v Horovem prevodu ni nikake »pesniške oslabitve«. Zu-

* Dr. Benhartu se je primeril lapsus linguae — hotel je reči nedovršnike in dovršnike.

pančičev nedovršnik »vračaš« je zamenjal z dovršnikom »dáš« (nedovršnik »polniš« pa je prevedel dobesedno) in s tem stih nekoliko povznesel, pridvignil, s čimer je ta pesniško samo pridobil. In še to: zaradi take »napake« dr. Benhart ne bi bil smel nad Horo vzrožiti kot profesor nad smrkavim prvošolcem: »to ni pesniška licenca, marveč nemarščina!« Ne morem si predstaviti, kako bi po Benhartovem mnenju moral prevesti v češčino besedo »slap« v Dumi in v pesmi Slap. Soglašam, da je njen pomen v češčini in v slovenščini nekoliko različen, toda če bi prevajali dobesedno, bi bil prevod takšen: »V osamocení stěn /, za závoji pěn, /vodopéd padá, padá, padá« ali pa stéká zdí v zelení, červeně se pění/ na slunci tichý ten vodopád.« Prav zato že prvi prevajalec pesmi Slap pesnik in slavist dr. Adolf Černý te besede ni prevajal. Dr. Benhart zameri Hori, da *po nepotřebnem* (podčrtal B.) včasih Župančiča »popravljaja« in navaja kot primer verz »Videl sem čela: kot da jim pod kožo lazijo želve«, ki se glasi v prevodu: »Viděl jsem čela, jak želvy by pod nimi lezly«. Hora je stih res »popravil,« saj se samo po sebi razume, da je na čelu koža. Take spremembe so v prevodih običajne. Dalje: v češčini se uporablja izraz »chutnalo mi lépe« (líp) prav tako pogosto kot »chutnalo mi více« in zato ni to slovenizem. Je pa slovenizem »vlak jde v noc« (Z vlakom). Horova stiha »A když se, štěbetajíce, rozlétlí svatebčané, / za rukáv zatáh jsi mě, bych hledat šel — a pane!« si nikakor ne zaslužita, da jima Benhart pravi »stilna pohabljenca,« čeprav so v njih manj običajne (deležnik »štěbetajíce«) in pogovorne (»zatáh«) oblike. Na koncu pa o dveh resničnih napakah. »Krepka primera« res ni »svalnatý příklad«, marveč »silné« »přirovnání« in vendar se je prevajalec odločil za prvo. Kljub mojemu opozorilu je vztrajal pri svojem. Zakaj? Najbrž zaradi ritma in nevsakdanjosti metafore. »Dala bych,« namesto »bys« je tiskovna napaka, ki se je po moji krivdi celo ponovila.*

Poleg Hore se je dr. Benhart pomudil najdlje pri prevodih Josefa Hiršala, pesnika in enega najboljših prevajalcev v češčino (ki po letu 1968 ne sme objavljati.) Po krivici mu očita, da je hitel, saj si le malokdo dá z verzom toliko dela kot on. Njemu in tudi drugim prevajalcem zameri, da uporabljajo mašila (»gramozarske besedice«).** Priznava pa, da je »v Hiršalovih prevodih veliko posrečenih rim, hkrati pa precej primerov, ki pričajo, da je za lepo rimo pripravljen storiti res veliko, če že ne vse. Ustvari za lastno potrebo obliko: ‚proud vody ledné‘ (namesto ‚ledové‘.)« Kako le more trditi kaj takega, ko pa je beseda »ledný« v slovarju Váše in Trávníčka (na str. 832) in poleg nje podatek, da so jo uporabljali veliki mojstri češke besede Erben, Neruda, Čech, Vrhlický, Sládek in dr. Prevod odlomka stiha »topot ob trdi tlak« v pesmi Glad (ne pa v Dies irae kot trdi Benhart) z »dusot cval od dláždic« namesto »do dláždic« je evidentno tiskovna napaka. Hiršalu očita dalje, da uporablja v pesmih Kovaška in Dies irae »kje izkopano besedno truplo (!) vhalen.« Rad bi ga opozoril, da tudi besedo »vhalen« lahko najde pri Nerudi (prim. Váša — Travníček, str. 397). Verz »Chumel vhalený v černý mraků pruh« ni čisto nemogoč, kot pravi Benhart, marveč primer ustvarjalnega modernega prevajanja; tudi to se mi zdi pogumno in dobro rešena prevajalska naloga. Prav tako bi se lahko v Váši — Trávníčku (str. 383)

* Prvič jo najdemo že v izboru Hvězdy nad Triglavem. Praha 1940.

** Zagonetka mi je, od kod piscu članka ta nemogoči izraz. Jiří Levý, na katerega se dr. Benhart sklicuje, pravi mašilom »vycpávky« (Umění překladu, str. 160). Gramoz je pa »štěrk«.

prepričal, da je gloria res sláva (Dies irae). Lahko bi navedli še nekaj manj pomembnih mest, ki dr. Benhartu niso všeč. Kljub temu, da trdi, da sta prevedena pesmi Kovaška in Dies irae slaba, o zadnji pravi celo, da je najslabše prevedena med vsemi, priznava, da je »Hiršal nedvomno dober, izurjen prevajalec.« Povsem pozabil pa je poudariti, da so pesmi, ki jih je prevajal Hiršal (poleg navedenih še Glad, Žebljarska, Prebujenje in dr. /, zlasti po ritmični (muzikalni) strani zelo zahtevne. Prav s temi prevodi je Hiršal izpričal svoje mojstrstvo.

Pri ostalih prevajalcih nima dr. Benhart toliko pripomb, kolikor jih pa ima, so večinoma dlakocepske ali pa so neupravičene. Le tu pa tam je kak njegov očitek res na mestu, kakor napr. v prevodu Belokranjske deklice (Urbánková) »naříkati po kom« namesto »za kom«. Nikakor pa ne drži, da si je prevajalka (v pesmi Tih, tih je kraj) »priredila« besedo »zlatavý« v »zlatový, ker sta obe v rabi (prim. slovar Váše-Trávníčka, 1170—1171). Za Urbánkove prevod pesmi Prišla si in za Koptov prevod pesmi Slovo trdi, da sta slaba, s čimer ni mogoče soglašati. Ponekod sta res svobodna, nikakor pa ne slaba. Naj opozorim samo na blagozvočnost (muzikalnost) njunih verzov! Kopti pa kritik očita še to, da »v svoji estetski vnemi Župančiča tudi ponekod harmonizira in ritmično bolj urejuje.« (?) Urbánkovi pa »gramozarski besedici« (tu, ta).

Tudi Vilému Závadi, ki je po Benhartovem mnenju, kakor smo že omenili, od petih pesmi dobro prevedel samo dve, zameri, da v pesmi Veš, poet, svoj dolg? uporablja »gramozarsko« besedo »sam« (ta pa res ni povsem »gramozarska«!) in da je v prevodu treh verzov »výť budu jak vlk sám,/ stát budu na všech čtyřech na výšinách,/ skřípat a supět po skalínách« kar pet problemov (napak). Če bi bil bolje bral in imel vsaj malo fantazije, ne bi bil našel niti enega (ene), marveč samo ta pregrešek, da bo poet škripal in hlupal po pečinah, pri Župančiču pa »med pečine«.

Mislím, da je dovolj dokazov, da si je dal dr. Benhart preveč nepotrebne dela in da prevodi v izboru Úsvity a bouře le niso tako slabi, kot on sodi. Odkrito povedano, za poglobljeno poznavanje slovensko-čeških literarnih stikov bi bil storil veliko bolj zaslužno delo in ljubitelje Župančičeve poezije bi bil veliko bolj razveselil, če bi bil svoja opažanja pri primerjanju Župančičevih pesmi s Šrámkovimi, Tomanovimi in Dykovimi, o čemer piše na začetku svojega članka, strnil v študijo, v kateri bi bil dokazal, da je »Župančičeva pesniška beseda izzvenela s svojo neukrotljivo dinamičnostjo presenetljivo močneje in bliže današnjemu bralskemu dožemanju poezije.« Prav zanimivo bi bilo primerjati tudi Sovove in Neumannove pesmi z Župančičevimi verzi, saj je naš pesnik Sovo osebno poznal, v svoji knjižnici pa je imel od vsakega po eno zbirko pesmi. Za zaključek pa še to: dr. Benhart bi bil lahko navedel od vsakega prevajalca vsaj nekaj odlično prevedenih stihov in poudaril dejstvo, da sta Hora in mlajši rod prevajalcev, ki se je pri njem učil, odkrila češkim bralcem nove, doslej neznane strani Župančičeve poezije, saj sta nekatere njegove najpomembnejše pesmi prvič prevedla v češčino, npr. Dumo, Z vlakom, Našo besedo, Naše pismo, Kovaško, Glad, Otroci molijo, Vprašanja, Manom Josipa Murna, Veš, poet, svoj dolg? in dr.